

Research Paper

Analysis of Gender Differences in Time Use Among Iranian Older Adults

Nasibeh Zanjari¹, *Rasoul Sadeghi^{2,3}, Ahmad Delbari¹

1. Iranian Research Centre on Aging, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran.

2. Department of Demography, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

3. National Population Studies & Comprehensive Management Institute, Tehran, Iran.

Citation Zanjari N, Sadeghi R, Delbari A. [Analysis of Gender Differences in Time Use Among Iranian Older Adults (Persian)]. *Salmand: Iranian Journal of Ageing*. 2019; 13(Special Issue):588-603. : <https://doi.org/10.32598/SIJA.13.Special-Issue.588>

<https://doi.org/10.32598/SIJA.13.Special-Issue.588>

Received: 05 Jun 2018

Accepted: 08 Dec 2018

Available Online: 10 Mar 2019

Key words:

Gender difference, Time use patterns, Social class, leisure activities, Older adults, Iran

ABSTRACT

Objectives Time use patterns affect humans' health and quality of life. Different social contexts such as gender roles impact on time use patterns in each society. The purpose of this article is to examine gender differences in time use patterns of Iranian older adults.

Methods & Materials The method of this study is the secondary analysis of the Iranian time use national survey data. A multistage stratified random sampling method was used to recruit the study samples. The study data were collected by completing the study questionnaires of 4285 Iranian elderly 60 years and older who were living in urban areas.

Results In this study, 52% of the subjects were male and 48% female. The Mean±SD age of males respondents was 69.2±7.8 years and for females, it was 68.7±7.5 years. About 24.5% of elderly women were living alone compared with 6.6% of men. Also, 5.5% of the elderly men and 6.8% of elderly women were disabled and need caregivers. In addition, the findings showed that elderly men allocated more time to paid works (2 hours per day for men in comparison to 6 minutes per day for women). In contrast, elderly women allocated more time to unpaid works such as caregiving and services to family (4.7 hours per day for women in comparison to 1.7 hours per day for men). Also, elderly men participated more in active leisure than women ($P<0.05$). Although the sleep time for the elderly women was more than that in elderly men, the time for eating, as well as self-care for men was more than women. According to the multivariate analysis, the gender differences in time use allocation were due to socioeconomic gender differences.

Conclusion Gender differences in time use allocation are due to socio-cultural and economic factors. Thus, we suggest that appropriate social welfare policies be designed to reduce gender differences in time use patterns by taking into account these important factors.

Extended Abstract**1. Objectives****T**

he time use pattern affects the health and quality of life of the elderly [1, 2]. These patterns are influenced by community context and socio-demographic factors such as gender. In this regard, this study aimed to

examine the gender differences in time use among Iranian elderly people.

2. Methods & Materials

In this study, we conducted a secondary analysis of the 2014 national time use survey data. The samples were 4285 older people aged ≥ 60 years living in urban areas of Iran. They were selected using a multistage stratified random

* Corresponding Author:

Rasoul Sadeghi, PhD.

Address: Department of Demography, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

Tel: +98 (21) 61117884

E-mail: rassadeghi@ut.ac.ir

sampling method. The study data were collected by filling questionnaires and holding interviews based on time allocation technique. In analyzing data, three concepts of “primary activity”, “participation rate”, and “average time” were considered. Primary activity refers to the major activity that is performed at a specific time. For example, if the subject was watching TV while eating, one of these activities is considered a primary activity. The participation rate is the percentage of people involved in the activity, and the average time is the time calculated for people who do and those who do not perform an activity. The obtained data were analyzed by multiple regression analysis in SPSS V. 20.

3. Results

In this study, 52% of the subjects were male and 48% were female. The mean±SD age of men was 69.2±7.8 years and for women, it was 68.7±7.5 years. About 6.6% of men and 24.5% of women were living alone. Moreover, 5.5% of men and 6.8% of women had disabilities and needed health care. As seen in Figure 1, elderly men devoted more time to paid works (2 h per day vs. 6 min per day in women), while elderly women mostly performed unpaid works such as providing care and services to family members (4.7 h per day vs. 1.7 h per day in men). Furthermore, elderly men performed leisure activities significantly more than elderly

women ($P<0.05$). The sleep time of elderly women was more than that of men, while the time spent on eating and drinking as well as the time for personal care activities in elderly men was more than that in elderly women.

According to Figure 2, the participation rate of elderly men and women in paid works, unpaid works, religious activities, and community volunteering was noticeably different. About 27% of elderly men participated in paid works, while for elderly women, the participation rate was 5%. On the other hand, 93% of elderly women participated in unpaid works (e.g. providing care and services to family members) and for men, it was 69%. Moreover, 72% of elderly women participated in voluntary activities in the community, compared to 63% of older men. Furthermore, the participation rate of elderly men and women in religious activities were 87% and 84%, respectively. Therefore, economic activities are more common in elderly men while social activities are more common in elderly women.

We used multiple regression analysis to examine the relationship of gender with time use patterns by controlling socio-demographic variables. Results showed that gender differences in using time are mostly due to differences in the socio-economic status of men and women and traditional patterns of gender roles.

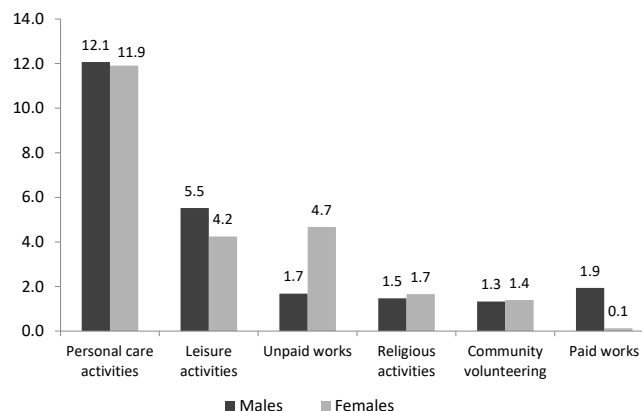

Figure 1. Time use patterns of the study subjects based on gender

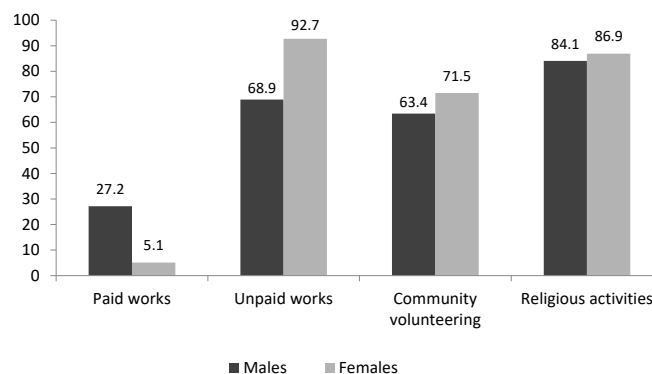

Figure 2. The participation rate of the study subjects in different activities

4. Conclusion

Time is one of the human resources that is affected by gender. In other words, gender influences time use patterns and time allocation in different ways. Gender differences in patterns of time use are mainly due to gender inequalities in economic and social opportunities, culture and social norms, gender-based division of labor, and the roles of women at home. Hence, welfare policies and programs need to be designed and implemented with the aim of reducing gender differences in old age. Considering the limitations of this study, it is suggested that in future studies, the role of the elderly's time use patterns in their health and well-being be considered, too. Also, considering that this study focused on urban areas, it is recommended that further studies be conducted on time use patterns of elderly women and men in rural areas.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines

This study has been approved by Iranian Research Center on Aging and the Research Ethics Committee of University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences (code: IR.USWR.REC.1395.350).

Funding

This study has been supported by Iranian Research Center on Aging, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences (code: 1493).

Authors' contributions

Conceptualization and methodology: Nasibeh Zanjari and Rasoul Sadeghi; Formal analysis: Rasoul Sadeghi; Investigation, resources, and draft preparation: Nasibeh Zanjari; Editing: Ahmad Delbari; Supervision, and project administration: Nasibeh Zanjari; and Funding acquisition: Nasibeh Zanjari and Ahmad Delbari.

Conflicts of interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors would like to thank Iran Statistical Center and Statistical Research and Training Center for providing the study data.

تحلیل تفاوت‌های جنسیتی در الگوهای گذران وقت سالمندان ایرانی

نسیبه زنجری^۱، رسول صادقی^{۲*}، احمد دلبری^۳

- ۱- مرکز تحقیقات سالمندی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران، ایران.
 ۲- گروه جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
 ۳- مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور، تهران، ایران.

حکیده

تاریخ دریافت: ۱۵ خرداد ۱۳۹۷

تاریخ پذیرش: ۱۷ آذر ۱۳۹۷

تاریخ انتشار: ۱۹ اسفند ۱۳۹۷

اهداف: الگوی گذران وقت بر سلامت و کیفیت زندگی سالمندان تأثیر می‌گذارد و این الگوها متأثر از بافتار جامعه و متغیرهای اجتماعی جمعیتی مانند جنسیت است. از این رو، هدف این مطالعه بررسی تفاوت‌های جنسیتی در الگوهای گذران وقت در میان سالمندان ایرانی است.

مواد و روش‌ها: در این مطالعه از روش تحلیل ثانویه داده‌های طرح ملی گذران وقت سال ۱۳۹۴ استفاده شد. نمونه بررسی‌شده شامل ۴۲۸۵ نفر سالمند ۶۰ ساله و بیشتر در مناطق شهری ایران بود که به شیوه نمونه‌گیری تصادفی چندمرحله‌ای طبقه‌بندی‌شده انتخاب شدند. داده‌ها با ابزار پرسش‌نامه گردآوری شده است.

یافته‌ها: در این مطالعه حدود ۵۲ درصد از افراد بررسی‌شده را مردان سالمند و ۴۸ درصد را زنان سالمند تشکیل می‌دادند. میانگین سنی نمونه بررسی‌شده برای مردان $69/2 \pm 7/8$ و برای زنان $68/7 \pm 7/5$ سال بود. ۶/۶ درصد مردان، ۵/۲۴ درصد زنان سالمند تنها زندگی می‌کنند. همچنین ۵/۵ درصد مردان و ۶/۸ درصد زنان دارای ناتوانی نیاز به مراقب دارند. یافته‌ها نشان داد مردان سالمند به طور محسوس زمان بیشتری را به فعالیت‌های دستمزدی اختصاص داده‌اند (۲ ساعت در روز برای مردان در مقایسه با ۶ دقیقه برای زنان). در مقابل، زنان سالمند بیشتر از مردان درگیر فعالیت‌های غیردستمزدی نظیر مراقبت و خدمات به اعضای خانوار بوده‌اند (۴/۷ ساعت در روز برای زنان و ۱/۷ ساعت برای مردان). همچنین مردان سالمند به طور معناداری بیشتر از زنان سالمند در فعالیت‌های فراغتی فعال مشارکت داشتند ($P \leq 0/05$). زمان خواب زنان سالمند بیشتر از مردان بوده است و در مقابل زمان صرف‌شده برای خوردن و آشامیدن و همچنین رفتارهای خودمراقبتی در مردان سالمند بیشتر از زنان سالمند بود. بر اساس نتایج تحلیل چندمتغیره بخش زیادی از تفاوت‌های جنسیتی در گذران وقت ناشی از تفاوت در وضعیت اقتصادی-اجتماعی مردان و زنان و الگوهای سنتی نقش‌های جنسیتی است.

نتیجه‌گیری: تفاوت در الگوهای گذران وقت مردان و زنان سالمند ناشی از عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. از این رو نیاز است سیاست‌ها و برنامه‌های رفاهی با در نظر گرفتن این عوامل در راستای کاهش تفاوت‌های جنسیتی در دوران سالمندی طراحی و اجرا شود.

کلیدواژه‌ها:

تفاوت جنسیتی، الگوی گذران وقت، طبقه اجتماعی، فعالیت‌های فراغتی، سالمندان، ایران

مقدمه

زمان خود را بین بی‌تحرکی و دیگر رفتارها تقسیم می‌کنند برای سلامت مهم است. در این راستا، از پیمایش گذران وقت می‌توان برای فهم میزان فعالیت‌های فیزیکی سبک تا سنگین سالمندان و شناخت زیرگروه‌های در معرض ریسک بهره برد [۲].

به علاوه، الگوهای گذران وقت در دوران سالمندی بارزتر از دوره‌های دیگر زندگی است [۳]. زیرا در دوران سالمندی، با توجه به افزایش زمان فراغت، تنوع فعالیت‌های غیرکاری بیشتر از دوران جوانی است. بر این اساس، بررسی اینکه سالمندان در طول روز اوقات فراغت خود را چگونه می‌گذرانند و تا چه میزان به فعالیت‌های جسمانی و اجتماعی می‌پردازند، برای محققان این

الگوها و نحوه گذران وقت بر بهزیستی^۱ افراد تأثیر می‌گذارد. به همین دلیل، از اوایل قرن بیستم هم در دنیای آکادمیک و هم در دنیای سیاست‌گذاری به مطالعه زمان و گذران وقت پرداخته‌اند [۱]. گذران وقت یکی از ابعاد رفتاری و بخش مرکزی مفهوم کیفیت زندگی است. حفظ سبک زندگی فعالانه در مقابل سبک زندگی غیرفعالانه در دوران سالمندی، باعث کاهش گسترش بیماری‌های مزمن و ناتوانی می‌شود. فهم اینکه چگونه سالمندان

1. Well-being

* نویسنده مسئول:

دکتر رسول صادقی

نشانی: تهران، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی، گروه جمعیت‌شناسی.

تلفن: +۹۸ (۲۱) ۶۱۱۱۷۸۸۴

پست الکترونیکی: rassadeghi@ut.ac.ir

عرصه و سیاست‌گذاری در زمینه سالمندی سالم کمک‌کننده خواهد بود [۴].

در گذران وقت، نابرابری اجتماعی در اشکال مختلف آن بروز پیدا می‌کند. نابرابری اجتماعی، وضعیتی است که در چارچوب آن افراد، خانواده‌ها و گروه‌ها در جامعه، دسترسی متفاوتی به فرصت‌ها و موقعیت‌های ساختار اجتماعی دارند [۵]. یکی از نمودهای بارز نابرابری اجتماعی، تفاوت‌های جنسیتی است که در این مقاله در حوزه الگوی گذران وقت و زمان اختصاص‌یافته به فعالیت‌های مختلف زندگی بررسی می‌شود.

زمان، یکی از منابع انسانی است که از جنسیت تأثیر می‌پذیرد؛ اینکه زنان و مردان چگونه زمانشان را تخصیص می‌دهند و فعالیت‌هایی را که انجام می‌دهند و همچنین محدودیت‌های زمانی‌شان، با روابط قدرت، اعتقادات فرهنگی و رفتار فردی مرتبط است. بررسی تفاوت‌های جنسیتی در استفاده از زمان در میان سالمندان بینش‌هایی را درباره تداوم و تغییر در برابری جنسیتی و کاربرد کارهای جنسیتی و نقش‌های خانوادگی برای رفاه و بهزیستن فردی فراهم می‌کند [۶].

در ایران با توجه به افزایش سالمندان در سال‌های اخیر توجه به سبک زندگی و الگوهای گذران وقت سالمندان بیشتر شده است. تعداد جمعیت سالمندان ۶۰ ساله و بیشتر در چهار دهه اخیر (۱۳۹۵-۱۳۵۵) چهار برابر شده و از ۱/۸ به ۷/۴ میلیون نفر رسیده است و نسبت سالمندی جمعیت نیز حدود دو برابر (از ۵/۳ به ۹/۳ درصد) شده است. الگوهای گذران وقت در میان زنان و مردان متفاوت است، به همین دلیل مطالعاتی به مقایسه تفاوت الگوهای گذران وقت در کشورهای مختلف و نوع فعالیت‌های انجام‌شده در طول روز در گروه‌های سنی مختلف و به تفکیک جنسیت پرداخته‌اند. همچنین، الگوی گذران وقت بر اساس چرخه زندگی تغییر می‌کند. از این رو شناخت الگوی گذران وقت در دوره‌های مختلف زندگی مانند جوانی، میانسالی و سالمندی به تفکیک جنسیت مهم است.

در زمینه تخصیص زمان^۲، نظریه‌ها و رویکردهای مختلفی مطرح شده است. رویکرد اقتصادی، تخصیص زمان به کار و فراغت، هزینه هر فعالیت، درآمد و محدودیت زمان را بررسی می‌کند. در مدل‌های کلاسیک رویکرد اقتصادی زمان به دو بخش کاری و غیرکاری تقسیم می‌شود؛ که به شکل جزئی‌تر درباره سالمندان می‌توان آن را به کارهای دستمزدی، کار در خانه، کارهای داوطلبانه و رفتارهای غیرفعالانه و فعالیت‌های شخصی تقسیم کرد [۷].

در نظریه‌های جدید اقتصادی نظیر نظریه عملکرد تولید خانوار^۳ نیز فرض می‌شود که انتخاب مشابهی بین زمان تخصیص داده‌شده

به کار با درآمد و کار خانگی وجود دارد [۸].

رویکرد نظری دیگر، رویکرد دوران زندگی جنسیتی شده^۴ است. این رویکرد دو چارچوب را درباره اختصاص زمان به رفتارهای سلامت پیشنهاد می‌دهد؛ یکی، کمبود زمان^۵ و دیگری نقش بی‌وقفه^۶. یکی از فرض‌ها این است که گذران زمان برای کارهای با دستمزد یا مراقبتی در هر مرحله از زمان، وقت را برای فعالیت‌های فراغتی مانند ورزش و پیاده‌روی و همچنین زمان را برای آماده‌کردن وعده غذایی سالم و خواب کافی کاهش می‌دهد. همچنین بر اساس این رویکرد زنان و مردان، هر دو به سمت دوران سالمندی حرکت می‌کنند، ولی ریتم‌های پیوسته متفاوتی را دنبال می‌کنند. مردان بیشتر در امور شغلی گرفتار می‌شوند و شغل با دستمزد در زندگی‌شان اولویت پیدا می‌کند. آن‌ها بعد از بازنشستگی زمانشان را برای اوقات فراغت می‌گذارند و بازنشستگی را پاداش تمام سال‌هایی می‌دانند که وقف کار دستمزدی کرده‌اند. در مقایسه با مردان، زنان مرکز مراقبت باقی می‌مانند. حتی زمانی که برای دستمزد کار می‌کنند، انتظار می‌رود زمان بیشتری را برای مراقبت و کارهای خانه بگذارند. بنابراین، زمانی که در طول هفته مشغول کار تمام‌وقت هستند کمتر به فعالیت‌های دیگر می‌پردازند و این باعث می‌شود بقیه روزهایشان نیز که کار تمام‌وقت ندارند شبیه روزهای کاری آن‌ها باشد. انتظارات جنسیتی تمام دوره‌های زندگی را شکل می‌دهد که بیشتر از زنان، نسبت به مردان، برای انجام کار خانه یا مراقبت از فرزندان و نوه‌ها و افراد بیمار انتظار می‌رود. حتی در زمان‌هایی که زنان و مردان هر دو کار نمی‌کنند زنان زمان بیشتری را به کار خانه و مردان زمان بیشتری را به فراغت اختصاص می‌دهند [۹].

در زمینه تفاوت الگوهای گذران وقت بین زنان و مردان سالمند مطالعات متعددی در کشورهای مختلف انجام و نتایج نشان داده است الگوهای گذران وقت به تفکیک جنسیت متفاوت است. این تفاوت در بازار کار، کارهای داوطلبانه و نقش‌های اجتماعی مشاهده شده است. در بیشتر مطالعات جنسیت، وضعیت شغلی و حضور فرزندان به عنوان تعیین‌کننده‌های تفاوت‌های الگوی گذران وقت مانند کار در خانه، مراقبت از اعضای خانواده، اوقات فراغت، کار دستمزدی و فعالیت‌های شخصی بوده‌اند [۷]. برای مثال دیم^۷ در مطالعه‌ای موردی موانعی در مسیر فراغت زنان نظیر موافق نبودن همسر، ممانعت از بیرون رفتن زنان به تنهایی، اجبار زنان به تنظیم کارهای عادی خانه‌داری و فعالیت‌های فراغتی خود با برنامه کاری همسر، هزینه‌های بچه‌داری، فقدان امکانات فراغتی حین بچه‌داری و درآمد پایین اشاره می‌کند.

بستر پدرسالارانه و مؤلفه‌های اقتصادی و اجتماعی نظیر

4. Gendered life course
5. Time scarcity
6. Roleless role
7. Deem

2. Time allocation
3. Household production function

نظام‌های رفاه و سیاست عمومی [۲۶] تأکید داشته‌اند.

همچنین، در حیطه الگوی گذران وقت در دوران سالمندی، مطالعات نشان داده‌اند سالمندان کمتر از جوانان به اوقات فراغت فیزیکی علاقه‌مند هستند و بیشتر تمایل دارند به خانواده برسند، و زمان بیشتری را به تنهایی اختصاص دهند [۲۹-۲۷]. نتایج مطالعه مکروم^۱ بر اساس داده‌های پیمایش گذران وقت آمریکا نشان‌دهنده تغییر در الگوهای گذران وقت در طول دوران زندگی است. در بررسی عوامل تأثیرگذار، سن با کاهش زمان ارتباط با دیگران، رابطه دارد. سالمندان زمان بودن با دیگران را به همراه فعالیت‌های اجتماعی دیگر مانند مهمانی می‌دانند. در حالی که برای جوانان ضرورتاً به این صورت نیست [۳۰].

در مطالعه الگوهای گذران وقت در میان سالمندان کشورهای استرالیا، فنلاند، آلمان، سوئد، آمریکا، انگلستان یافته‌ها نشان داد بخش زیادی از وقت آزاد سالمندانی که بازنشسته شده‌اند به فعالیت‌های غیرفعالانه اختصاص داده شده است. سالمندان در اکثر کشورها علاقه کمتری به کارهای با دستمزد و فعالیت‌های جسمانی نشان داده‌اند و بیشتر به فعالیت‌های خانواده‌محور و کارهای منزل علاقه‌مند بوده‌اند؛ برای مثال در کانادا سالمندان در مقایسه با جوانان تمایل بیشتری به تماشای تلویزیون، خواندن کتاب و شرکت در مراسم مذهبی داشته‌اند [۳۱]. سالمندان کانادایی به طور متوسط ۹ ساعت از روز را می‌خوابند، هشت ساعت به اوقات فراغت، پنج ساعت به مراقبت شخصی و سه ساعت به فعالیت‌های تولیدی می‌پردازند [۳۲].

همچنین در مطالعه‌ای در سال ۲۰۱۰ در بررسی روند الگوی گذران اوقات سالمندان از سال ۱۹۶۰ تا ۱۹۹۰ بر اساس داده‌های پیمایش گذران وقت در سه کشور ایالات متحده آمریکا، بریتانیا و هلند مشاهده شد کارهای با دستمزد در طول زمان در میان مردان سالمند کاهش یافته است. در میان فعالیت‌های اوقات فراغت فعالیت‌های غیرفعالانه مانند رسانه و کتاب و سپس ورزش و تناسب اندام، افزایش بیشتری داشته است. همچنین اوقات فراغت مصرف‌گرا (مانند مسافرت برای لذت و تفریح) نیز افزایش داشته است [۳۳]. مطالعاتی نیز در زمینه زمان صرف‌شده سالمندان برای مراقبت از نوه‌ها انجام گرفته است. در تمام دنیا سالمندان منبع مراقبت و حمایت برای فرزندان، خانواده و دوستان هستند. این موضوع نه تنها بحثی درباره ارزش حمایتی و اقتصادی است بلکه جنبه مهمی از سالمندی مولد است [۱۷، ۱۶].

در دوران سالمندی، با توجه به افزایش زمان فراغت تنوع فعالیت‌های انجام‌شده بیشتر از دوران جوانی است. از این رو این سوالات مطرح می‌شود که با توجه به فراغت بیشتر مردان در دوران سالمندی و بازنشستگی، آیا هنوز نقش‌های جنسیتی بین زنان و مردان وجود دارد یا خیر؟ مردان و زنان سالمند زمانشان را

این‌ها عواملی هستند که تا حدودی دلیل مشارکت کم زنان در فعالیت‌های فراغتی را نسبت به مردان تبیین می‌کند. عامل جنسیت به‌ویژه از طریق متغیرهای میانجی چون میزان زمان اضافی در دسترس، میزان درآمد شخصی، وضعیت اشتغال، توقعات و انتظارات اجتماعی از زنان، تأثیر زیادی بر میزان، شیوه و چگونگی استفاده از اوقات فراغت بین زنان دارد [۱۰].

مطالعات نشان داده است که زنان و مردان در زمینه‌هایی مانند الگوی خواب نیز با یکدیگر تفاوت دارند؛ برای مثال در کشور کره زنان کمتر از مردان پر خواب هستند و الگوی خواب مردان بیشتر متأثر از نقش شغلی آنان است. در حالی که خواب زنان متأثر از نقش‌ها و وظایف خانوادگی و شغلی است [۱۱]. در اسپانیا نیز تفاوت‌های جنسیتی معناداری در ورزش و عادات فرهنگی وجود دارد [۱۲]. مطالعه بیرد و فرموند^۸ با استفاده از داده‌های گذران وقت نشان داد سطوح بالاتر بیماری زنان نتیجه کارهای کم درآمد و با حقوق کمتر است که با ساعات کار بیشتر در کارهای خانه، مراقبت از فرزند و مراقبت از دیگران و همچنین ساعات کمتر برای اوقات فراغت و خواب ترکیب شده است [۱۳].

علاوه بر اوقات فراغت این تفاوت جنسیتی در کارهای دستمزدی و غیردستمزدی نیز مشاهده می‌شود. در ایرلند در طول هفته مردان زمان بیشتری را برای کارهای دستمزدی نسبت به زنان می‌گذارند. در حالی که زنان این زمان بیشتر را در فعالیت منزل و مراقبت از فرزندان دارند. این الگوی جنسیتی در تعطیلات آخر هفته نیز دنبال می‌شود. در حالی که زمان کاری مردان و زنان شاغل هر دو در آخر هفته کاهش می‌یابد. اما مراقبت و کار بدون دستمزد زنان همچنان باقی است. همچنین تفاوت در نوع کار و فعالیت‌های غیردستمزدی بین زنان و مردان وجود دارد. درباره مراقبت از فرزندان مردان بیشتر علاقه‌مند هستند در امور اجتماعی و فرهنگی فرزندان مشارکت کنند و زنان در امور جسمانی و مشاوره‌ای. زنان زمان بیشتری را در مرکز کارهای مربوط به خانه مانند شستن و تمیز کردن می‌گذارند. در حالی که مردان زمان را برای کارهای تعمیر خانه و باغبانی قرار می‌دهند [۱۴].

بدین ترتیب، در کشورهای متعدد تفاوت‌های جنسیتی در الگوهای گذران وقت بررسی شده است و نتایج مطالعات نشان می‌دهد زنان و مردان در تخصیص زمان در الگوی مصرف غذا و الگوی خواب، اوقات فراغت، تقسیم کار منزل، مراقبت از نوه‌ها، اشتغال به کارهای خارج از منزل و امور مذهبی متفاوت هستند [۲۱-۱۱]. همچنین برخی مطالعات در تبیین تفاوت‌های جنسیتی در گذران وقت، بر نقش و تأثیر تفاوت در سطح تحصیلات [۲۲]، نقش و وظایف در خانوار [۲۳]، نقش‌های اجتماعی [۱۱]، هنجارهای فرهنگی [۲۴]، عوامل زمینه‌ای و نهادی [۲۵] و

9. Marcum

8. Bird & Fremont

شامل دو گروه اشتغال رسمی / دولتی^{۱۸} و اشتغال غیررسمی / خوداشتغالی^{۱۹} است. اشتغال و فعالیت‌های غیردستمزدی شامل شامل دو گروه فعالیت‌ها و خدمات غیردستمزدی^{۲۰} و مراقبتی غیردستمزدی^{۲۱} به اعضای خانوار است. فعالیت‌های فراغتی نیز در دو حوزه فراغت‌های منفعل^{۲۲} و فراغت‌های فعال^{۲۳} بررسی شد. فعالیت‌های مراقبت شخصی نیز در چهار حوزه خوابیدن^{۲۴}، خوردن و آشامیدن^{۲۵}، رفتارهای خودمراقبتی^{۲۶} و دریافت مراقبت از دیگران^{۲۷} بررسی شد.

متغیر مستقل در این تحقیق، جنسیت است که در مقوله مرد و زن بررسی شده است. علاوه بر این، در تحلیل تفاوت‌های جنسیتی از یک سری متغیرهای جمعیتی و اقتصادی نظیر سن (سالندان جوان، سالمند و کهن سال)، سطح تحصیلات (بی‌سواد، ابتدایی، راهنمایی، متوسط و دیپلم و دانشگاهی)، وضعیت تأهل (باهمسر، بی‌همسر در اثر فوت، مطلقه / هرگز ازدواج نکرده)، فعالیت اقتصادی (افراد شاغل و بیکار در جست‌وجوی کار به عنوان فعال و افراد خانه‌دار و با درآمد بدون کار به عنوان غیرفعال در نظر گرفته شد)، وضعیت تنهایی (بر اساس ترتیبات زندگی خانوار در دو مقوله تنها زندگی می‌کند یا غیرتنها با همسر یا فرزندان)، وضعیت ناتوانی (بر اساس داشتن هرگونه معلولیت جسمی که مانع انجام فعالیت‌های روزانه باشد)، بُعد خانوار و وضعیت اقتصادی خانوار^{۲۸*} (فقیر، متوسط و مرفه) به عنوان متغیرهای کنترل استفاده شده است.

در تحلیل داده‌های گذران وقت سه مفهوم فعالیت اولیه، نرخ مشارکت و میانگین زمان مدنظر بوده است. فعالیت اولیه، یعنی فعالیت اصلی که در یک زمان مشخص انجام می‌شود؛ برای مثال اگر یک پاسخگو تلویزیون نگاه می‌کند و در کنارش غذا می‌خورد، یکی از این فعالیت‌ها که عمده و اصلی است به عنوان فعالیت اصلی ثبت می‌شود. نرخ مشارکت، درصد افرادی است که درگیر فعالیت بررسی شده هستند. میانگین زمانی، میانگین زمان محاسبه شده برای افرادی است که یک فعالیت را انجام می‌دهند

18. Formal employment
19. Informal & Self-employment
20. Unpaid services to family
21. Unpaid care giving to family
22. Passive leisure
23. Active leisure
24. Sleep
25. Eating and drinking
26. Self-care behaviors
27. Receiving care

۲۸. * شاخص وضعیت اقتصادی خانوار، بر اساس مالکیت ۱۵ کالا شامل اقلام بادوام (نظیر مسکن و خودرو) و لوازم عمده خانگی (نظیر رایانه یا تبلت، تلفن ثابت، اجاق گاز، یخچال، یخچال فریزر، فریزر، جاروبرقی، ماشین لباسشویی، ماشین ظرفشویی، مایکروفر، تلویزیون، دستگاه ویدئو و چرخ خیاطی) به روش PCA سنجیده شده است.

چگونه می‌گذرانند و الگوهای گذران وقت آن‌ها چگونه است؟ چه تفاوت‌های جنسیتی‌ای در الگوهای گذران وقت‌شان وجود دارد؟ و در نهایت اینکه، چقدر از این تفاوت‌های جنسیتی ناشی از تفاوت‌ها در موقعیت اقتصادی و اجتماعی زنان و مردان سالمند است؟

روش مطالعه

در این پژوهش از روش تحلیل ثانویه^{۱۰} داده‌های خام/ فردی پیمایش گذران وقت^{۱۱} سال ۱۳۹۴ استفاده شده است. جمعیت بررسی شده در پیمایش مذکور شامل تمام افراد ۱۵ ساله و بیشتر مناطق شهری ایران بوده است. با توجه به موضوع مقاله حاضر، متمرکز بر گروه سالمندان ۶۰ ساله و بیشتر شدیم. از این رو، جمعیت بررسی شده مقاله حاضر شامل افراد ۶۰ ساله و بیشتر مشارکت‌کننده در طرح گذران وقت است. تعداد کل نمونه پیمایش گذران وقت ۳۶ هزار و ۴۰۰ نفر بوده است که از این تعداد ۴۲۸۵ نفر سالمند ۶۰ سال یا بیشتر داشتند. از این رو، حجم نمونه بررسی شده ۴۲۸۵ نفر است. بیشترین تعداد نمونه مربوط به مناطق شهری استان‌های تهران، خراسان رضوی، فارس، آذربایجان شرقی و اصفهان بوده است. در مقابل، کمترین تعداد نمونه به مناطق شهری استان‌های کهگیلویه و بویراحمد، بوشهر و خراسان شمالی تعلق داشته است.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسش‌نامه و مراجعه به خانوارها و مصاحبه با افراد در چارچوب تکنیک تخصیص زمان بوده است. چارچوب تخصیص زمان، ابزاری برای فهم بُعد عینی کیفیت زندگی است که زمان، مکان، فعالیت و بافت اجتماعی را به هم مرتبط می‌کند [۲]. زمان صرف‌شده برای هر یک از فعالیت‌ها و الگوهای گذران وقت به عنوان متغیر وابسته تحقیق در نظر گرفته شد. فعالیت‌های گذران وقت به تمامی فعالیت‌هایی اطلاق می‌شود که یک فرد به طور معمول در ۲۴ ساعت (شبانه‌روز) انجام می‌دهد.

در این پژوهش، مشارکت و زمان صرف‌شده سالمندان در شش الگوی اصلی گذران وقت بررسی شد [۳۴، ۳۱]. این الگوها و فعالیت‌ها شامل این موارد است: ۱. اشتغال و فعالیت‌های دستمزدی^{۱۲}؛ ۲. اشتغال و فعالیت‌های غیردستمزدی^{۱۳}؛ ۳. فعالیت‌های داوطلبانه در اجتماع^{۱۴}؛ ۴. فعالیت‌های دینی مذهبی^{۱۵}؛ ۵. فعالیت‌های فراغتی^{۱۶}؛ ۶. فعالیت‌های مراقبت شخصی^{۱۷}. در این میان، اشتغال و فعالیت‌های دستمزدی

10. Secondary analysis
11. Time use
12. Paid works
13. Unpaid works
14. Community Volunteering
15. Religious activities
16. Leisure activities
17. Personal care activities

بوده است. در حالی که ۲۳ درصد مردان سالمند تحصیلات دیپلم و بیشتر داشته‌اند این رقم برای زنان سالمند ۸ درصد بوده است.

به لحاظ وضعیت زناشویی، ۸۸ درصد مردان سالمند در زمان بررسی با همسر و ۱۲ درصد بی‌همسر بوده‌اند. اما حدود نیمی از زنان سالمند بدون همسر بوده‌اند. ۲۸ درصد مردان سالمند هنوز به لحاظ اقتصادی فعال و در بازار کار بودند و این وضعیت برای زنان سالمند تنها ۱ درصد بوده است. حدود ۷ درصد مردان سالمند تنها زندگی می‌کردند و این رقم برای زنان سالمند ۲۵ درصد است. شیوع ناتوانی در مردان سالمند بررسی شده ۵ درصد و برای زنان سالمند ۷ درصد بوده است. حدود ۹۹ درصد مردان سالمند خود سرپرست خانوار بوده‌اند و این عدد برای زنان سالمند ۴۱ بوده است. بر اساس وضعیت اقتصادی خانوار، ۲۲ درصد سالمندان مرد در خانوارهای با وضعیت اقتصادی پایین (فقیر) بوده‌اند. این رقم برای زنان سالمند ۳۰ درصد بوده است. در مقابل ۲۱ درصد مردان سالمند وضعیت اقتصادی خانوارشان مرفه بوده است و این رقم برای زنان سالمند ۱۳ درصد بوده است. در مجموع،

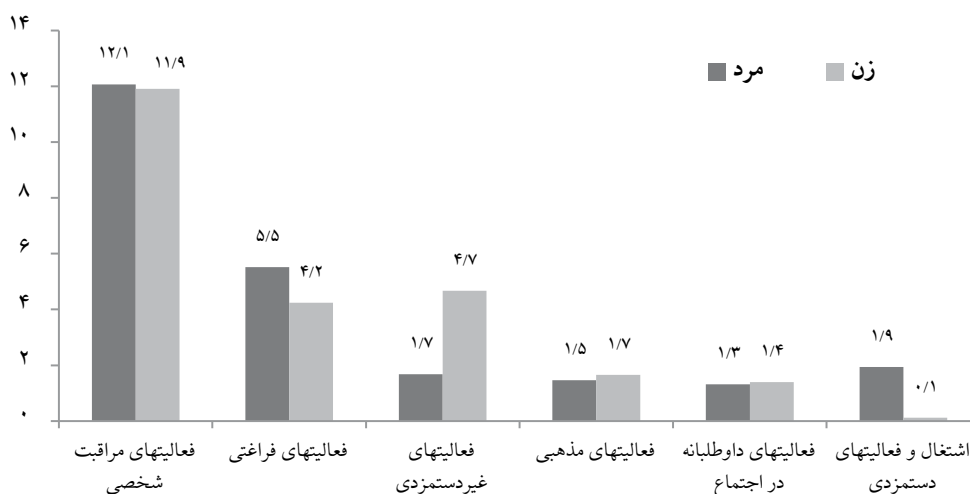
و آن‌هایی که انجام نمی‌دهند. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون رگرسیون چندمتغیره در نسخه ۲۰ نرم‌افزار SPSS انجام شده است.

یافته‌ها

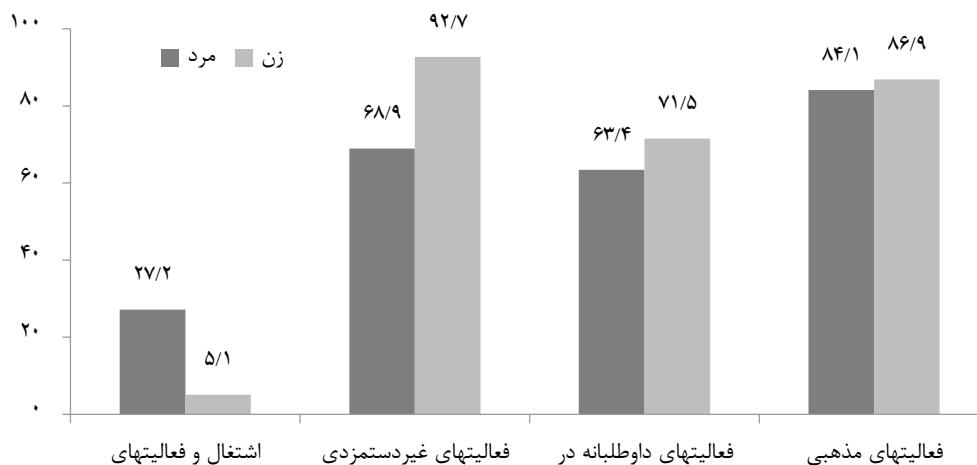
ویژگی‌های اجتماعی و جمعیتی

حدود ۵۲ درصد از افراد بررسی شده را مردان سالمند و ۴۸ درصد را زنان سالمند تشکیل می‌دهد. میانگین سنی نمونه بررسی شده ۶۸/۹ سال با انحراف معیار ۷/۷ سال بوده است.

بررسی ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی سالمندان بررسی شده به تفکیک جنسیت در جدول شماره ۱ نشان می‌دهد حدود یک‌سوم سالمندان مرد بی‌سواد و دوسوم آن‌ها باسواد هستند. این وضعیت برای زنان سالمند کاملاً برعکس است و دوسوم آن‌ها بی‌سواد و تنها یک‌سوم باسواد بوده‌اند. به علاوه، درصد زنان سالمند با سطوح بالای تحصیلی بسیار کمتر از مردان سالمند

تصویر ۱. الگوهای گذران وقت سالمندان بررسی شده به تفکیک جنسیت (میانگین ساعات در روز)

تصویر ۲. نرخ مشارکت زنان و مردان سالمند در فعالیت‌های دست‌مزدی، غیردست‌مزدی، اجتماعی و مذهبی (درصد)

جدول ۱. ویژگی‌های اجتماعی و جمعیتی مردان و زنان سالمند، ۱۳۹۴

زنان		مردان		ویژگی‌های اجتماعی جمعیتی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۹/۳	۱۲۱۰	۵۸/۷	۱۳۱۸	سالمند جوان (۶۰-۶۹)
۲۹/۹	۶۱۰	۲۸/۱	۶۳۱	سالمند (۷۰-۷۹)
۱۰/۸	۲۲۱	۱۳/۱	۲۹۵	کهن‌سال (+۸۰)
۶۸۷(۷/۵)		۶۹۲(۷/۸)		میانگین سنی (انحراف معیار)
۶۳/۶	۱۲۹۸	۳۴/۱	۷۶۵	بی‌سواد
۳۶/۴	۷۴۳	۶۵/۹	۱۴۷۹	باسواد
۶۳/۶	۱۲۹۸	۳۴/۱	۷۶۵	بی‌سواد
۲۳/۵	۴۸۰	۳۲/۹	۷۳۸	ابتدایی
۴/۷	۹۵	۱۰/۲	۲۲۸	راهنمایی
۵/۶	۱۱۵	۱۳/۲	۲۹۶	متوسطه و دیپلم
۲/۶	۵۳	۹/۷	۲۱۷	دانشگاهی
۵۳	۱۰۸۲	۸۸/۵	۱۹۸۷	با همسر
۴۴/۴	۹۰۷	۱۰/۳	۲۳۲	بیوه
۲/۵	۵۲	۱/۱	۲۵	مطلقه
۹۸/۶	۲۰۱۲	۷۲/۱	۱۶۱۹	غیرفعال
۱/۴	۲۹	۲۷/۹	۶۲۵	فعال
۷۵/۵	۱۵۴۰	۹۳/۴	۲۰۹۶	غیرتنها
۲۴/۵	۵۰۱	۶/۶	۱۴۸	تنها
۹۳/۲	۱۹۰۳	۹۴/۵	۲۱۲۱	ندارد
۶/۸	۱۳۸	۵/۵	۱۳۳	دارد
۴۱	۸۳۶	۹۸/۸	۲۲۱۷	سرپرست خانوار
۵۱/۵	۱۰۵۱	۰/۱	۲	همسر سرپرست
۶/۶	۱۳۴	۱/۱	۲۴	پدر و مادر سرپرست
۱	۲۰	۰	۱	سایر
۲۴/۵	۵۰۱	۶/۶	۱۴۸	۱
۳۴/۶	۷۰۷	۳۶/۵	۸۲۰	۲
۱۹/۹	۴۰۷	۲۶/۶	۵۹۸	۳
۲۰/۹	۴۲۶	۳۰/۲	۶۷۸	۴
۲/۵(۱/۴)		۳/۰(۱/۳)		میانگین (انحراف معیار)
۲۹/۸	۶۰۸	۲۱/۷	۴۸۷	فقیر
۵۷/۵	۱۱۷۴	۵۶/۷	۱۳۷۲	متوسط
۱۲/۷	۲۵۹	۲۱/۶	۴۸۵	مرفه
۱۰۰	۲۰۴۱	۱۰۰	۲۲۴۴	تعداد نمونه

معنی، زن بودن اثری منفی بر اشتغال دستمزدی دارد. در مدل دوم، با کنترل تأثیر متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی، تأثیر جنسیت هر چند معنادار است، اما شدت رابطه آن به مراتب کاهش یافته و به $-۰/۰۴۱$ رسیده است. از این رو، بخش زیادی از تفاوت‌های جنسیتی در زمان صرف‌شده به فعالیت‌های دستمزدی ناشی از تفاوت‌های جنسیتی در وضعیت و شرایط اقتصادی و اجتماعی است.

درباره رابطه جنسیت با فعالیت‌های غیردستمزدی، نتایج بیانگر رابطه مثبت و معنادار ($۰/۵۳۹$) است. از این رو، زن بودن اثری مثبت بر اشتغال و خدمات غیردستمزدی دارد. در مدل دوم، علاوه بر جنسیت، دیگر متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی وارد معادله شد و شدت رابطه جنسیت با فعالیت‌های غیردستمزدی اندکی کاهش یافت ($۰/۵۲۳$). از این رو، تفاوت‌های جنسیتی در زمان صرف‌شده برای فعالیت‌های غیردستمزدی ناشی از تفاوت‌های جنسیتی در وضعیت اقتصادی و اجتماعی نیست. بلکه، آن ناشی از تقسیم کار جنسیتی و الگوهای سنتی نقش‌های جنسیتی است که در دوران سالمندی نیز همچنان وجود دارد.

همچنین، بر اساس نتایج جدول شماره ۲، جنسیت تأثیر معناداری بر زمان صرف‌شده برای فعالیت‌های داوطلبانه در اجتماع ندارد، اما با کنترل متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی تأثیر جنسیت بر زمان صرف‌شده برای فعالیت‌های داوطلبانه در اجتماع معنادار و منفی ($-۰/۰۶۱$) است. به علاوه، نتایج نشان داد جنسیت رابطه مثبت و معناداری با زمان صرف‌شده برای فعالیت‌های مذهبی دارد و زنان سالمند بیشتر از مردان درگیر فعالیت‌های مذهبی هستند. با کنترل متغیرهای اقتصادی و اجتماعی، رابطه جنسیت با فعالیت‌های مذهبی ناچیز و غیرمعنادار است. از این رو، بخش زیادی از تفاوت‌های جنسیتی در زمان صرف‌شده برای فعالیت‌های مذهبی ناشی از تفاوت‌های مردان و زنان سالمند در ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی‌شان (نظیر تحصیلات و وضعیت اقتصادی پایین‌تر برای زنان سالمند) است.

جنسیت رابطه منفی و معناداری با زمان صرف‌شده برای فعالیت‌های فراغتی فعال دارد ($-۰/۲۵۰$) و زنان سالمند کمتر از مردان درگیر فعالیت‌های فراغتی فعال هستند. در مدل دوم، با کنترل دیگر متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی شدت رابطه جنسیت با زمان صرف‌شده برای فعالیت‌های فراغتی فعال کاهش می‌یابد، اما همچنان معنادار است. از این رو، بخش زیادی از تفاوت‌های جنسیتی در زمان صرف‌شده برای فعالیت‌های فراغتی فعال ناشی از تفاوت‌های مردان و زنان سالمند در وضعیت اقتصادی و اجتماعی آن‌هاست.

به علاوه، نتایج بیانگر رابطه منفی و معنادار جنسیت با فعالیت‌های فراغتی منفعل است و رفتارهای فراغتی منفعل در میان زنان سالمند کمتر از مردان سالمند است.

زنان سالمند بررسی‌شده در مقایسه با مردان وضعیت اقتصادی و اجتماعی پایین‌تری دارند. همچنین، ابعادی نظیر بی‌همسری، تنهایی، و ناتوانی که منعکس‌کننده شرایط نامساعد زندگی است در زنان سالمند بیشتر از مردان سالمند بوده است.

تفاوت‌های جنسیتی در الگوهای گذران وقت

بررسی الگوهای گذران وقت و زمان صرف‌شده برای هر کدام از الگوها به تفکیک جنسیت بیانگر تفاوت‌های معنادار جنسیتی در برخی از این الگوهاست. همان‌طور که در تصویر شماره ۱ مشاهده می‌شود مردان سالمند به طور محسوسی زمان بیشتری را به فعالیت‌های دستمزدی و فراغت اختصاص داده‌اند. در مقابل، زنان سالمند بیشتر از مردان سالمند درگیری فعالیت‌های غیردستمزدی (نظیر مراقب و خدمات به اعضای خانوار) بوده‌اند.

علاوه بر متوسط زمان صرف‌شده برای هر یک از فعالیت‌های اصلی گذران وقت، نرخ مشارکت در فعالیت‌های مذکور نیز حائز اهمیت است. بر اساس نتایج، نرخ مشارکت در فعالیت‌های فراغتی و مراقبت‌های شخصی برای هر دو جنس تقریباً صددرصد بوده است (تصویر شماره ۲). با این حال، نرخ مشارکت زنان و مردان سالمند در کارهای دستمزدی، غیردستمزدی، فعالیت‌های معنوی و داوطلبانه اجتماعی به طور محسوسی متفاوت است. حدود ۲۷ درصد مردان سالمند در فعالیت‌های دستمزدی مشارکت داشتند و این نسبت برای زنان سالمند ۵ درصد بوده است. در مقابل، ۹۳ درصد زنان سالمند در کارها و فعالیت‌های غیردستمزدی مشارکت داشتند و برای مردان سالمند این الگو ۶۹ درصد بوده است. همچنین ۷۲ درصد زنان و ۶۳ درصد مردان سالمند در فعالیت‌های داوطلبانه در اجتماع مشارکت داشته‌اند. در نهایت، ۸۷ درصد زنان و ۸۴ درصد مردان سالمند در فعالیت‌های معنوی مشارکت داشته‌اند.

از این رو، نرخ مشارکت مردان سالمند در فعالیت‌های دستمزدی بیشتر از زنان سالمند است، اما در مقابل، نرخ مشارکت زنان سالمند در فعالیت‌های غیردستمزدی، فعالیت‌های معنوی و فعالیت‌های داوطلبانه در اجتماع بیشتر از مردان است. به بیان دیگر، فعالیت‌های اقتصادی در مردان سالمند و فعالیت‌های اجتماعی در زنان سالمند بیشتر مشاهده می‌شود.

تحلیل چندمتغیره

همان‌طور که اشاره شد تفاوت‌های جنسیتی محسوسی در الگوهای گذران وقت وجود دارد. در این بخش از مقاله، با استفاده از نتایج رگرسیون چندمتغیره به آزمون رابطه جنسیت با الگوهای گذران وقت با کنترل متغیرهای اجتماعی و جمعیتی پرداختیم که نتایج آن در جدول شماره ۲ ارائه شده است. بر این اساس، جنسیت تأثیر منفی و معناداری بر زمان صرف‌شده سالمندان برای فعالیت‌های دستمزدی دارد و مقدار بتای آن $-۰/۳۲۴$ است. بدین

جدول ۲. نتایج تحلیل چندمتغیره رابطه جنسیت با الگوهای گذران وقت با کنترل متغیرهای اجتماعی جمعیتی

متغیر	مدل ۱		مدل ۲		مدل ۱		مدل ۲	
	ضریب بتا	سطح معناداری	ضریب بتا	سطح معناداری	ضریب بتا	سطح معناداری	ضریب بتا	سطح معناداری
زن (مرد)	فعالیت‌های غیردست‌مزدی				اشتغال و فعالیت‌های دست‌مزدی			
	۰/۳۳۴	۰/۰۰۱	۰/۵۳۹	۰/۰۰۱	-۰/۰۴۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱
R ² (%)	۱۰/۵		۲۹/۱		۱۳/۶		۳۶/۴	
زن (مرد)	فعالیت‌های داوطلبانه در اجتماع				فعالیت‌های مذهبی			
	۰/۰۲۴	۰/۰۰۱	۰/۰۷۴	۰/۰۰۱	-۰/۰۶۱	۰/۱۲۲	۰/۰۰۴	۰/۰۸۱
R ² (%)	۰/۰۱		۰/۰۵		۳/۰		۲/۷	
زن (مرد)	فراغت‌های فعال				فراغت‌های منفعل			
	-۰/۲۵۱	۰/۰۰۱	-۰/۱۳۵	۰/۰۰۱	-۰/۲۰۵	۰/۰۰۱	-۰/۱۳۵	۰/۰۰۱
R ² (%)	۶/۳		۱۲/۱ ***		۱۲/۰		۱/۸	
زن (مرد)	خوابیدن				خوردن و آشامیدن			
	۰/۰۴۶	۰/۰۰۲	-۰/۰۵۶	۰/۰۰۲	-۰/۰۵۴	۰/۰۱۴	-۰/۰۳۷	۰/۰۰۴
R ² (%)	۰/۰۲		۷/۹ ***		۱/۲		۰/۰۱	
زن (مرد)	رفتارهای خودمراقبتی				دریافت مراقبت از دیگران			
	-۰/۱۳۶	۰/۰۰۱	-۰/۱۶۹	۰/۰۰۱	-۰/۰۲۲	۰/۱۵۵	-۰/۰۲۴	۰/۲۳۴
R ² (%)	۱/۹		۲/۵		۰/۰۱		۰/۰۶	

سالنامه

در مدل ۲ اثر متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی (نظیر سن، وضعیت تأهل، تحصیلات، مشارکت اقتصادی، وضعیت تنهایی، وضعیت ناتوانی، بُعد خانوار، وضعیت اقتصادی خانوار) در رابطه جنسیت و الگوهای گذران وقت کنترل شده است.

بدین ترتیب، نتایج تحلیل چندمتغیره نشان داد بخش زیادی از تفاوت‌های مردان و زنان سالمند در الگوهای گذران وقت ناشی از تفاوت‌های جنسیتی در وضعیت و شرایط اقتصادی و اجتماعی است.

بحث

جنسیت و دوران‌های مختلف زندگی الگوهای گذران وقت و تخصیص زمان را به شیوه‌های مختلف تحت تأثیر قرار می‌دهند. در پیشینه ادبیاتی الگوهای گذران وقت این سؤال مطرح می‌شود که آیا تفاوت‌های الگوی گذران وقت بین زنان و مردان سالمند نشان‌دهنده مراحل قبل‌تر زندگی است و در دوران سالمندی به دلیل جدایی از دنیای کار و بزرگ‌شدن فرزندان، جهت‌گیری جدید الگوهای گذران وقت، کمتر جنسیتی است؟ در پاسخ به این سؤال مطرح می‌شود که به دلیل ناتوانی در دوران سالمندی و افزایش احتمال تنهایی ممکن است جایگزین‌هایی برای فعالیت‌های پیشین سالمندان ایجاد شود و ساعات بیشتری را برای تعامل با دیگران در جامعه بگذرانند. مطالعات بیان می‌کنند که استفاده مولد از زمان در سالمندی تغییر می‌کند و الزامات آن

علاوه بر این‌ها، نتایج جدول شماره ۲ نشان داد جنسیت رابطه مثبت و معناداری با زمان خوابیدن دارد (۰/۰۴۶) و خواب زنان سالمند بیشتر از مردان سالمند است. درباره زمان صرف‌شده برای خوردن و آشامیدن، قبل و بعد از کنترل متغیرها، رابطه جنسیت همچنان منفی است. به بیان دیگر، زمان صرف‌شده برای خوردن و آشامیدن برای زنان سالمند کمتر از مردان سالمند است.

در نهایت، جدول شماره ۲ رابطه جنسیت با زمان صرف‌شده برای رفتارهای خودمراقبتی و دریافت مراقبت از دیگران را بدون/با کنترل دیگر متغیرها بررسی کرده است. در مدل ۱ جنسیت رابطه منفی و معناداری با زمان صرف‌شده برای رفتارهای خودمراقبتی دارد (-۰/۱۳۶). به بیان دیگر، مردان سالمند بیشتر از زنان سالمند زمان خود را صرف رفتارهای خودمراقبتی می‌کنند. در مدل ۲، با وجود کنترل دیگر متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی رابطه جنسیت با زمان صرف‌شده برای رفتارهای خودمراقبتی همچنان منفی و معنادار است. در نهایت، تفاوت‌های معنادار جنسیتی در زمان دریافت مراقبت از دیگران، قبل و بعد از کنترل متغیرها، وجود نداشت.

تحت تأثیر تفاوت‌های جنسیتی در ابعاد اقتصادی و اجتماعی است و بیشتر ناشی از تقسیم کار جنسیتی و الگوهای سنتی نقش‌های جنسیتی است که در دوران سالمندی نیز همچنان وجود دارد. در تأیید این یافته مطالعه چا و یون نشان داد با وجود افزایش نرخ مشارکت زنان در بازار کار و جامعه، اما هنوز ایدئولوژی نقش خانگی، حاکم است و زنان بعد از مادرشدن بیشتر تمایل به تمرکز بر مراقبت از فرزند دارند. در کشورهایمانند کره جنوبی، زنان ۳ ساعت برای کار خانه و ۵ ساعت برای کودکان بیشتر از همسرانشان وقت می‌گذارند. همچنین، زنان به طور میانگین ۶ دقیقه کمتر از مردان می‌خوابند و بین ۳۰ تا ۵۰ سالگی از کمبود خواب رنج می‌برند [۱۱].

بر اساس یافته‌ها میانگین زمان صرف‌شده زنان و مردان سالمند برای فعالیت‌های داوطلبانه در اجتماع به تفکیک جنسیت معنادار نبود، هرچند میانگین زمان برای زنان اندکی بیشتر از مردان است. در اروپا نیز زنان بیشتر کارهای بدون دستمزد و داوطلبانه انجام می‌دهند و کارهای با دستمزد آنان کمتر از مردان است [۳۵].

با توجه به بافتار جامعه ایران، نرخ مشارکت زنان و مردان سالمند در فعالیت‌های دینی مذهبی بیانگر آن است که زنان سالمند بیشتر از مردان سالمند در این فعالیت‌ها مشارکت داشتند. بر اساس نتایج تحلیل چندمتغیره بخش زیادی از تفاوت‌های جنسیتی در زمان صرف‌شده برای فعالیت‌های مذهبی ناشی از تفاوت‌های مردان و زنان سالمند در ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی آن‌هاست. بر اساس مطالعه تیلور^{۳۰} و همکاران، زنان در سطوح بالاتری از مشارکت‌های مذهبی و همچنین در فعالیت‌های جمعی کلیسا شرکت می‌کنند و زنان سالمند نیز زمان بیشتری نسبت به دیگر گروه‌های سنی به فعالیت‌های مذهبی می‌پردازند.

به لحاظ اوقات فراغت، نتایج مطالعه بیانگر آن است که مردان سالمند به طور معناداری بیشتر از زنان سالمند در فعالیت‌های فراغتی فعال مشارکت داشتند. البته در فعالیت‌های فراغتی منفعل تفاوت محسوسی بین مردان و زنان سالمند وجود نداشت. در نتایج تحلیل چندمتغیره نیز تأثیر جنسیت بر زمان صرف‌شده برای فعالیت‌های فراغتی فعال کاهش یافت، اما همچنان معنادار بود. کارهای جنسیتی و نقش‌های خانوادگی، دسترسی زنان به اوقات فراغت مانند سلامت و مشارکت اجتماعی را کاهش می‌دهد [۳۶، ۶].

در زمینه خوابیدن، زمان خواب زنان سالمند بیشتر از مردان بود و در مقابل زمان خوردن و آشامیدن و همچنین رفتارهای خودمراقبتی در مردان سالمند بیشتر از زنان سالمند بود. تحقیقات نشان داده است زنان در برابر مشکلات خواب آسیب‌پذیرتر هستند. بر اساس داده‌های گذران وقت شکاف بین خواب زنان و مردان آن قدر زیاد نیست که در مدل‌های زیستی پزشکی بیان شده است.

بیشتر با به‌زیستن همراه می‌شود. ابعاد ذهنی و عینی زمان در دوران سالمندی تغییر می‌کند [۶].

بر اساس نتایج مطالعه، سالمندان بررسی‌شده بیشترین زمان (نیمی از زمان) خود را در شبانه‌روز به فعالیت‌های مراقبت شخصی مانند خوردن و خوابیدن و مراقبت از خود اختصاص می‌دهند، سپس به فعالیت‌های فراغتی (فعال و منفعل) و فعالیت‌های غیردستمزدی مانند خدمات و مراقبت به اعضای خانوار می‌پردازند. سالمندان کمترین زمان را در طول روز به فعالیت‌های دستمزدی اختصاص می‌دادند. مطالعه گویترو و اسمیدنگ^{۲۹} نیز نشان داد الگوی گذران وقت سالمندان در کشورهای مختلف بعد از مراقب‌های شخصی، بیشتر به فعالیت‌های غیرفعالانه مانند کتاب و رسانه اختصاص دارد. سالمندان در اکثر کشورها علاقه کمتری به کارهای دستمزدی دارند و بیشتر به فعالیت‌های خانواده‌محور و کارهای منزل علاقه‌مند بوده‌اند [۳۱]. همچنین، بر اساس مطالعه مکنون متوسط زمان صرف‌شده برای خواب در کانادا تقریباً مشابه سالمندان ایرانی است، اما سالمندان کانادایی زمان بیشتری را برای فعالیت‌های فراغتی، مراقبت شخصی و فعالیت‌های تولیدی می‌گذارند.

نتایج درباره تفاوت‌های جنسیتی در الگوهای گذران وقت نشان داد هنوز در دوران سوم زندگی، مردان سالمند نسبت به زنان به طور محسوسی زمان بیشتری را به فعالیت‌های دستمزدی و فراغت اختصاص داده‌اند. در مقابل، زنان سالمند بیشتر از مردان سالمند درگیر فعالیت‌های غیردستمزدی (نظیر مراقب و خدمات به اعضای خانوار) هستند. علاوه بر متوسط زمان صرف‌شده برای هر یک از فعالیت‌های اصلی گذران وقت، نرخ مشارکت زنان و مردان سالمند در کارهای دستمزدی، غیردستمزدی، فعالیت‌های مذهبی و داوطلبانه اجتماعی به طور معناداری متفاوت است. از این رو، فعالیت‌های اقتصادی در مردان سالمند و فعالیت‌های اجتماعی در زنان سالمند بیشتر وجود دارد. در ارتباط با نتایج مذکور، همان‌گونه که در بخش نظری مقاله مطرح شد؛ تغییرات در ترکیب خانواده، بر تخصیص زمان بین کار خانگی و کار با درآمد به‌ویژه در میان زنان تأثیر می‌گذارد و گذران وقت به عنوان خروجی نگرش‌های نقش جنسیتی پیش‌بینی می‌شود. باید در تبیین تفاوت‌های جنسیتی و محدودیت‌های زمانی به ارتباط با قدرت روابط، اعتقادات فرهنگی و رفتارهای فردی توجه داشت [۶].

نتایج تحلیل‌های چندمتغیره نشان داد هرچند، تأثیر جنسیت بر کارهای دستمزدی با کنترل متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی همچنان معنادار بود، اما به مراتب کاهش یافت. از این رو، بخش زیادی از تفاوت‌های جنسیتی در زمان صرف‌شده برای فعالیت‌های دستمزدی، ناشی از تفاوت‌های جنسیتی در ابعاد اقتصادی و اجتماعی است، اما برای فعالیت‌های غیردستمزدی، که در زنان سالمند بیشتر بوده است، کمتر

30. Taylor

29. Gauthier & Smeeding

دانشمندان اجتماعی بیان می‌کنند که به دلیل ورود زنان به دنیای کار الگوهای خواب آنان شبیه مردان شده است.

البته بعضی مطالعات نیز بیان می‌کنند خواب زنان بیشتر از مردان است، اما از الگوی بیدار شدن منظم‌تری پیروی می‌کند. البته مطالعات جنسیت و الگوی خواب بر اثر فرهنگ و هنجار اجتماعی تأکید کرده‌اند؛ برای مثال، در سوئد زنان بیشتر از مردان می‌خوابند، در حالی که در کره جنوبی زنان کمتر از مردان می‌خوابند [۱۱]. همچنین، نتایج نشان داد مردان سالمند بیشتر از زنان سالمند زمان خود را صرف رفتارهای خودمراقبی می‌کنند. از این رو، برخلاف نتایج برخی مطالعات (نظیر مطالعه سیر در سال ۲۰۱۶) در مطالعه حاضر همچنان الگوهای جنسیتی در طول زمان در دوران سالمندی نیز باقی مانده بود [۳۷].

بدین ترتیب، نتایج تحلیل چندمتغیره نشان داد بخش زیادی از تفاوت‌های جنسیتی در الگوهای گذران وقت ناشی از تفاوت‌های جنسیتی در وضعیت اقتصادی و اجتماعی مردان و زنان است. تفاوت‌های جنسیتی از منظر فرصت‌ها، امنیت و مشارکت در بازار کار موضوع مهمی در توسعه کشورهاست. تحصیلات زنان، اشتغال و درآمد عناصر ضروری مقابله با فقر هستند. نه تنها به دلیل اثر مستقیم آن بر رفاه خانوار، بلکه به دلیل قدرتی که زنان می‌گیرند تا تصمیمات خانواده را شکل بدهند و مخارج منزل را به سمت نیازهای ضروری و تحصیلات و بهداشت فرزندان پیش ببرند. به همین دلیل، برابری جنسیتی جزء اهداف و استراتژی‌های توسعه هزاره سازمان ملل است [۲۲]. البته در سال‌های اخیر به دلیل ورود زنان به فعالیت‌های اجتماعی و بازار کار تفاوت‌های جنسیتی پیچیده‌تر شده است و نیاز به تحلیل و توجه بیشتری دارد. افزایش نرخ زنان در بازار کار پایگاه اجتماعی زنان را افزایش داده است، اما به هر حال خصوصیات روانی و جسمانی زنان رفتارهای آنان را با مردان متفاوت کرده است [۲۱].

نتیجه‌گیری نهایی

در تبیین تفاوت‌های جنسیتی مذکور، مطالعات علاوه بر موقعیت‌های اقتصادی و اجتماعی نابرابر، به برخی عوامل اجتماعی و روانی نظیر نقش‌های جنسیتی مردانه و زنانه، تأثیر فرایند جامعه‌پذیری جنسیتی، یکسان نبودن شیوه زندگی و الگوهای رفتاری مردان و زنان، همسان نبودن شغل مردان و زنان و میزان زیاد حساسیت و توجه زنان به مسائل بهداشتی و سلامتی خود و اعضای خانواده‌شان اشاره کرده‌اند.

در این زمینه، اوچانگا و گیلبرت بیان می‌کنند زنان در کشورهای درحال توسعه با یک سری موانع اجتماعی و فرهنگی در رفتار سلامتی مواجه هستند. آن‌ها این موانع را در چهار گروه ۱. موانع نهادی (برخورد نابرابر و نامناسب عاملان و تهیه‌کنندگان سلامت)، ۲. موانع اقتصادی (نداشتن درآمد شخصی و وابسته بودن به خانواده یا شوهر)، ۳. موانع فرهنگی (موقعیت اجتماعی و فرهنگی

زنان)، ۴. موانع تحصیلی (دسترسی کمتر به آموزش و تحصیلات) طبقه‌بندی کردند. بر این اساس، تفاوت در الگوهای گذران وقت مردان و زنان نمی‌تواند تنها ناشی از عوامل زیستی و بیولوژیکی باشد، بلکه عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز تأثیری حتی بیشتر از عوامل زیستی دارند. از این رو نیاز است سیاست‌ها و برنامه‌های رفاهی با در نظر گرفتن این عوامل در راستای کاهش تفاوت‌های جنسیتی در دوران سالمندی طراحی و اجرا شود.

با توجه به محدودیت‌های این مطالعه، پیشنهاد می‌شود در مطالعات آتی نقش الگوی گذران وقت سالمندان در وضعیت سلامت و بهزیستی آنان بررسی شود. همچنین با توجه به اینکه این مطالعه متمرکز بر مناطق شهری است، پیشنهاد می‌شود مطالعات آتی به بررسی الگوی گذران وقت زنان و مردان سالمند روستایی نیز بپردازند.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

کمیته اخلاق در پژوهش دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی این پژوهش را با کد اخلاق IR.USWR.REC.1395.350 تأیید کرده است.

حامی مالی

این مقاله برگرفته از پروژه تحقیقاتی با شماره ۱۴۹۳ در مرکز تحقیقات سالمندی دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی تصویب شده است.

مشارکت‌نویسندگان

مفهوم‌سازی و روش‌شناسی: نسیمه زنجری و رسول صادقی؛ تجزیه و تحلیل: رسول صادقی؛ بررسی، منابع و نگارش پیش‌نویس: نسیمه زنجری؛ ویراستاری و نهایی‌سازی نوشته: احمد دلبری؛ مدیریت پروژه: نسیمه زنجری؛ تأمین مالی: احمد دلبری و نسیمه زنجری.

تعارض منافع

بنا به اظهار نویسندگان، در این مقاله تعارض منافع وجود ندارد.

تشکر و قدردانی

نگارندگان مقاله لازم می‌دانند از پژوهشکده آمار و مرکز آمار ایران برای در اختیار گذاشتن داده‌ها تشکر و قدردانی کنند.

References

- [1] Galay K. Patterns of Time Use and Happiness in Bhutan: Is there a relationship between the two? Tokyo: Institute of Developing Economies; 2007.
- [2] Espinel PT, Chau JY, van der Ploeg HP, Merom D. Older adults' time in sedentary, light and moderate intensity activities and correlates: Application of Australian Time Use Survey. *Journal of Science and Medicine in Sport*. 2015; 18(2):161-6. [DOI:10.1016/j.jsams.2014.02.012] [PMID]
- [3] Pruchno RA, Rose MS. Time use by frail older people in different care settings. *Journal of Applied Gerontology*. 2002; 21(1):5-23. [DOI:10.1177/073346480201001001]
- [4] Fleming R, Spellerberg A. Using Time Use Data: A history of time use surveys and uses of time use data. Wellington: Statistics New Zealand; 1999.
- [5] Sadeghi R, Balali E, Mohammadpur A. [Social inequality in leisure time (Persian)]. *Social Welfare*. 2011; 10(39):357-89.
- [6] Sayer LC, Freedman VA, Bianchi SM. Gender, time use, and aging. In: Ferraro K, George L, editors. *Handbook of Aging and the Social Sciences*. Amsterdam: Elsevier; 2016. [DOI:10.1016/B978-0-12-417235-7.00008-1]
- [7] Gauthier AH, Furstenberg Jr FF. The transition to adulthood: A time use perspective. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2002; 580(1):153-71. [DOI:10.1177/0002716202580001007]
- [8] Becker GS. A Theory of the Allocation of Time. *The Economic Journal*. 1965; 75(29):493-517. [DOI:10.2307/2228949]
- [9] Flood S, Moen Ph. Time allocated to healthy behaviors among retirement-age american men and women. Minneapolis: University of Minnesota; 2011.
- [10] Deem R. Women, leisure and inequality. *Leisure Studies*. 1982; 1(1):29-46. [DOI:10.1080/02614368200390031]
- [11] Cha SE, Eun KS. Gender difference in sleep problems: Focused on time use in daily life of Korea. *Social Indicators Research*. 2014; 119(3):1447-65. [DOI:10.1007/s11205-013-0550-1]
- [12] Muñiz C, Rodríguez P, Suárez MJ. Sports and cultural habits by gender: An application using count data models. *Economic Modelling*. 2014; 36:288-97. [DOI:10.1016/j.econmod.2013.09.053]
- [13] Bird CE, Fremont AM. Gender, time use, and health. *Journal of Health and Social Behavior*. 1991; 32(2):114-29. [DOI:10.2307/2137147] [PMID]
- [14] McGinnity F, Russell H. Gender Inequalities in time use the distribution of caring, housework and employment among women and men in Ireland. Roscrea: Equality Authority; 2008.
- [15] Piekkola H. Demographic aspects of ageing and time use in a set of European countries. Helsinki, Finland: The Research Institute of the Finnish Economy; 2004.
- [16] Gray A. The changing availability of grandparents as carers and its implications for childcare policy in the UK. *Journal of Social Policy*. 2005; 34(4):557-77. [DOI:10.1017/S0047279405009153]
- [17] Sun J. Chinese older adults taking care of grandchildren: Practices and policies for productive aging. *Ageing International*. 2013; 38(1):58-70. [DOI:10.1007/s12126-012-9161-4]
- [18] Velarde M, Herrmann R. How retirement changes consumption and household production of food: Lessons from German time-use data. *The Journal of the Economics of Ageing*. 2014; 3:1-10. [DOI:10.1016/j.jjeoa.2013.12.003]
- [19] Breen R, Cooke LP. The persistence of the gendered division of domestic labour. *European Sociological Review*. 2005; 21(1):43-57. [DOI:10.1093/esr/jci003]
- [20] Cao X, Chai Y. Gender role-based differences in time allocation: Case study of Shenzhen, China. *Journal of the Transportation Research Board*. 2007; 2014(1):58-66.
- [21] Yang M, Li D, Wang W, Zhao J, Chen X. Modeling gender-based differences in mode choice considering time-use pattern: analysis of bicycle, public transit, and car use in Suzhou, China. *Advances in Mechanical Engineering*. 2013; 5:706918. [DOI:10.1155/2013/706918]
- [22] Habimana O, Pasqua S. Gender differences in time allocation: Evidence from Rwanda. Turin: Turin School of Development; 2017.
- [23] Pedrero Nieto M. Time use and gender inequalities. Some evidence from three Latin American countries. *Acta Colombiana de Psicología*. 2013; 16(2):55-62. [DOI:10.14718/ACP.2013.16.2.5]
- [24] Maxwell NL, Wozny N. Gender gaps in time use and earnings: What's norms got to do with it? Chicago: Mathematica Policy Research; 2017.
- [25] Anxo D, Mencarini L, Pailhé A, Solaz A, Tanturri ML, Flood L. Gender differences in time use over the life course in France, Italy, Sweden, and the US. *Feminist Economics*. 2011; 17(3):159-95. [DOI:10.1080/13545701.2011.582822]
- [26] Gershuny J, Sullivan O. Time use, gender, and public policy regimes. *Social Politics*. 2003; 10(2):205-28. [DOI:10.1093/sp/jxg012]
- [27] Cutler SJ, Hendricks J. Leisure and time use across the life course. In: Binstock RH, George LK, editors. *Handbook of Aging and the Social Sciences*. 1990; 3:169-85.
- [28] Kelly J. Activity and ageing: challenge in retirement in work leisure and well being. Abingdon: Routledge Press; 1997.
- [29] Larson R, Zuzanek J, Mannell R. Being alone versus being with people: Disengagement in the daily experience of older adults. *Journal of Gerontology*. 1985; 40(3):375-81. [DOI:10.1093/geronj/40.3.375] [PMID]
- [30] Marcum CS. Age differences in daily social activities. *Research on Aging*. 2013; 35(5):612-40. [DOI:10.1177/0164027512453468] [PMID] [PMCID]
- [31] Gauthier AH, Smeeding TM. Time use at older ages: Cross-national differences. *Research on Aging*. 2003; 25(3):247-74. [DOI:10.1177/0164027503025003003]
- [32] McKinnon AL. Time use for self care, productivity, and leisure among elderly Canadians. *Canadian Journal of Occupational Therapy*. 1992; 59(2):102-10. [DOI:10.1177/000841749205900206]
- [33] Gauthier AH, Smeeding TM. Historical trends in the patterns of time use of older adults. In: Tuljapurkar Sh, Ogawa N, Gauthier AH, editors. *Ageing in advanced industrial states*. Berlin: Springer; 2010.
- [34] Bediako G, Vanek J. *Trial international classification of activities for time-use statistics*. New York City: United Nations Statistical Division; 1998.

- [35] Bianchi S, Lesnard L, Nazio T, Raley S. Gender and time allocation of cohabiting and married women and men in France, Italy, and the United States. *Demographic Research*. 2014; 31:183-216. [[DOI:10.4054/DemRes.2014.31.8](https://doi.org/10.4054/DemRes.2014.31.8)] [[PMID](#)] [[PMCID](#)]
- [36] Taylor RJ, Chatters LM, McKeever Bullard K, Wallace Jr JM, Jackson JS. Organizational religious behavior among older African Americans: Findings from the national survey of American life. *Research on Aging*. 2009; 31(4):440-62. [[DOI:10.1177/0164027509333453](https://doi.org/10.1177/0164027509333453)] [[PMID](#)] [[PMCID](#)]
- [37] Sayer LC, Freedman VA, Bianchi SM. Gender, time use, and aging. In: Binstock R, George L, Cutler S, Hendricks J, Schulz J, editors. *Handbook of Aging and the Social Sciences*. Cambridge: Academic Press; 2015.
- [38] Habimana O, Pasqua S. Gender differences in time allocation: Evidence from Rwanda. Turin: International Training Center; 2017.

This Page Intentionally Left Blank
